

Judith Butlerová

Závažná těla
O materialitě
a diskursivních mezích
„pohlaví“

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
PRAHA 2016

Swenson, Jen Thomasová, Tim Walters, Dave Wittenberg a Elisabeth Weedová. Děkuji Eloise Moorové Aggerové za její odzbrojující přístup; Lindě L. Andersonové, Iněs Azarové, Fran Bartkowské, Robertu Gooding-Williamsovi, Jeffu Nunokawovi, Mary Pooveyové a Eszti Votawové za jejich nepostradatelné přátelství; děkuji Wendy Brownové za to, že se důkladně a kriticky konfrontovala s mým myšlením, i za opatrnou přesvědčivost, s níž mi pomohla nahlédnout, jakým způsobem by revize některých mých dřívějších názorů mohla lépe vyhovovat mým záměrům a projasnit je.

Tomuto projektu se dostalo nejružnějších podob institucionální podpory, za něž jsem velice vděčna. Tři z následujících kapitol byly ve zkrácené podobě předneseny coby Beckman Lectures na katedře anglistiky na Kalifornské univerzitě v Berkeley v letním semestru 1992. Jsem velmi ráda, že se mi dostalo takového příležitosti poučit se od kolegů i od studentů a studentek Kalifornské univerzity. Jako pozvané badatelce Společnosti pro humanitní vědy na Cornell University v zimním semestru 1991 se mi dostalo nedocenitelných komentářů ohledně celého projektu jak od pedagogů, tak od studentů. Děkuji Jonathanu Cullerovi za to, že různými způsoby můj výzkum podporoval, a zvláště za jeho pozvání do Humanities Research Institute na Kalifornské univerzitě v Irvine v dubnu 1992.

Nedocenitelnými partnery v debatách byli i mí studenti na John Hopkins University. A moji kolegové v Centru humanitních věd na této univerzitě nejenže podporovali můj výzkum, ale zajistili mi i bohatý interdisciplinární intelektuální život, za který jsem jim velice vděčna.

Tato kniha je věnována památce přátel a členů rodiny, které jsem v nedávných letech ztratila: mého otce Dana Butlera; mé babičky Helen Greenbergerové Lefkowichové; mých přítelkyň Lindy Singerové a Kathy Natansonové. A je také věnována všem kolegům, kteří napomáhají mé práci, podporují a přijímají ji takovou, jaká je.

PŘEDMLUVA

Tuto knihu jsem začala psát tehdy, když jsem se pokoušela uvažovat o materialitě těla, avšak záhy jsem zjistila, že přemýšlení o materialitě mne bez výjimky zavádí do jiných oblastí. Snažila jsem se ukázat a držet se tématu, ale uvědomila jsem si, že se mi nedaří vymezit těla jako prosté předměty myšlení. Nejenže těla neustále poukazovala k nějakému světu, který ležel za nimi, ale tento pohyb za jejich vlastní hranice, určitý pohyb hranice samé, se jevil jako zcela klíčový prvek toho, čím těla vůbec „jsou“. Téma se mi neustále ztrácelo. Ukázalo se, že vůči disciplinovanosti jsem odolná. A nevyhnutelně jsem se začala domnívat, že tato odolnost, pokud jde o pevné vymezení tématu, je možná pro danou záležitost něčím podstatným.

Stále jsem však měla pochyby a myslela si, že tato váhavost může představovat nesnáze, která je něčím jako nemocí z povolání pro ty, kdo mají filosofickou průpravu, od tělesných věcí si vždy udržují jistý odstup a oblast těla se pokoušejí nějak vytýčit tímto odtělesněným způsobem: vždy se s tělem míjejí, nebo ještě hůř, píší proti němu. Někdy zapomínají, že tělo „jako takové“ je obdařeno genderem. Po generaci feministických autorek, které se více či méně úspěšně snažily uvést ženské tělo do psaní, které se pokoušely přímo či z těsné blízkosti psát samotnou ženskost, někdy dokonce i bez náznaku nějaké předločky či vyznačení jazykového rozestupu mezi psaním

a napsaným, se však možná nyní objevuje nová nesná. Možná jde jen o to se naučit, jak tyto nejasné překlady číst, avšak někteří z nás nicméně seznali, že se navracejí k Logu, aby z něho ukořistili jeho užitečné pozůstatky.

Když stavíme teoretické myšlení na troskách Logu, vybízí to k následující otázce: „A co materialita těla?“ V nedávné minulosti mi vskutku dotýčná otázka byla opakovaně kladena, a to následujícím způsobem: „A co materialita těla, *Judy*?“ Přišlo mi, že přidané oslovení „Judy“ představuje pokus odtrhnout mne od formálnějšího „Judith“ a připomenout mi tělesný život, který nelze jen tak vyřadit teoretickým myšlením. Ve vyslovení tohoto deminutiva na konci věty byla jistá podrážděnost, bylo v něm cosi povýšené blahosklonného, co mne (re)konstituovalo jako nějaké nezvedené dítě, kterému je třeba vyčinit, navrátit je onomu tělesnému bytí, které je koneckonců pokládáno za nejskutečnější, nejnaléhavější, nejnepopiratelnější. Možná šlo o snahu navrátit mne k ženství, které se zdánlivě někam vytratilo, k onomu ženství, jež se utvořilo v polovině padesátých let, kdy postava Judy Garlandové nevědomky vytvořila posloupnost různých „Judy“, jejichž pozdější přisvojování a vychylování nebylo možno předvídat. Anebo mne možná někdo zapomněl naučit, „jak to v životě chodí“. Toulala jsem se snad někde ve svých vlastních představách, když onen životně důležitý rozhovor zrovna probíhal? A pokud jsem setrvala v přesvědčení, že těla jsou nějakým způsobem *konstruovaná*, možná jsem si potom skutečně myslela, že slova mají sama o sobě moc utvářet těla ze své vlastní jazykové substance? Nemohl si mě někdo prostě vzít stranou a dát mi to v hlavě do pořádku?

Všechno se ještě zhoršilo – když už ne znejasnilo – otázkami nastolenými pojmem genderové performativity, zavedeným v knize *Gender Trouble*.¹ Pokud jsem totiž údajně tvrdila, že genderové role jsou performativní, mohlo to znamenat, že člověk se podle mého názoru ráno probudí, projde si tajnou skříň (*closet*) nebo nějaký otevřenější prostor, najde si gender, který se mu zalíbí, na příslušný den se do něj navlékne a večer pak tento kus oděvu hezky vrátí zpátky.

¹ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York, Routledge 1990 (slovenský překlad: *Trampoty z rodom: Feminizmus a podvráťanie identity*, 2. revidované vydání, přel. J. Juráňová, Bratislava, Aspekt 2014).

Takovýto volní a instrumentální subjekt, který rozhoduje o *svém genderu*, zjevně není svým genderem od samého začátku a nedaří se mu nahlédnout, že o jeho existenci je již rozhodnuto *genderem samým*. Jistě, taková teorie by obnovovala figuru subjektu uskutečňujícího vědomé volby – subjektu humanistického – přímo v nitru projektu, jehož důraz na konstrukci se zdá být k takovému předstávě v napros-tém protikladu.

Jestliže však neexistuje žádný subjekt, který rozhoduje o svém genderu, a jestliže gender je naopak součástí toho, co rozhoduje o subjektu, jak by někdo mohl formulovat projekt, v němž jsou genderové praktiky uchovány jako místa kritického aktivního působení (*agency*)?² Je-li gender konstruovaný skrze mocenské vztahy a specifictví skrze normativní omezení, jimiž jsou různé tělesné bytosti nejen vytvářeny, ale také regulovány, jak by bylo možné od tohoto pojetí genderu jakožto účinku produktivního omezení odvodit nějakou aktivní působnost? Jestliže gender není nějaká ozdůbka, kterou bychom si libovolně mohli brát nebo odkládat, a jestliže tady není důsledkem volby, jak potom máme chápat konstitutivní a zavazující status genderových norem, aniž sklouzneme do pasti kulturního determinismu? Jak přesně máme chápat ono ritualizované opakování, jímž tyto normy vytvářejí a stabilizují nejen účinky genderu, ale samu materialitu pohlaví (*sex*)? A mohou toto opakování a tato reartikulace rovněž představovat příležitost pro kritické přeracování zjevně konstitutivních genderových norem?

Tvrzení, že materialita pohlaví je konstruována ritualizovaným opakováním norem, je jen sotva tvrzení samozřejmé. Zdá se, že naše běžné představy o „konstrukci“ jsou pochopení takového tvrzení ve skutečnosti spíše na překážku. Neboť těla samozřejmě žijí a umírají, jedí a spí, pocítují bolest a slast, podstupují nemoc a násilí; a tato „fakta“, jak by někdo mohl skepticky prohlásit, nelze smést ze stolu jako pouhou konstrukci. Musí přece existovat nějaký druh nutnosti, která tyto primární a nevyvratitelné zkušenosti doprovází. Ano, ovšem, jistěže existuje. Avšak nevyvratnost těchto zkušeností nikterak neimplikuje, co by mohlo znamenat je stvrzovat a skrze jaké

² (Klíčový pojem agency podle kontextu překládáme jako aktivní působení, schopnost aktivního jednání, případně též jako činitelská instance; pozn. překl.).

diskursivní prostředky. A co víc, proč se vůbec to, co je konstruované, pokládá za umělou a postradatelnou vlastnost? Co si máme potom počít s konstrukcemi, bez nichž bychom nedokázali myslet, žít, být pro druhé pochopitelní, tedy s konstrukcemi, které pro nás nabýly určitý druh nutnosti? Jsou jisté konstrukce těla konstitutivní v tomto smyslu – v tom smyslu, že bychom bez nich nedokázali fungovat, že bez nich by neexistovalo žádné „já“, žádné „my“? Uvažovat o těle jako o něčem konstruovaném vyžaduje znovu promyslet význam konstrukce samotné. A pokud se jisté konstrukce jeví jako konstitutivní, tj. mají tento charakter čehosi, „bez čeho“ bychom vůbec nemohli myslet, dalo by se tvrdit, že těla se jeví, přetrvávají a žijí pouze v rámci produktivních omezení ze strany jistých výrazně genderově diferencovaných regulačních schémat.

Je-li dáno toto chápání konstrukce jakožto konstitutivního omezení, je potom stále ještě možné vznést kritickou otázku ohledně toho, jak taková omezení nejenže vytvářejí sféru inteligibilních těl, ale vytvářejí zároveň i sféru těl nemyslitelných, abjektních, neživotaschopných? Tato poslední zmiňovaná oblast nestojí v protikladu k té první, protože protiklady jsou konečností součástí inteligibilitaty; tato druhá oblast je oblastí vyloučenou a nečitelnou, jež pronásleduje tu první coby příznak její vlastní nemožnosti, jako sama mez srozumitelnosti, coby její konstitutivní vnějšek. Jak by pak mohl člověk poznamenat samotné podmínky, jež vytvářejí „nutnou“ sféru těl, že činí nemyslitelnou a neživotaschopnou jinou sféru těl, těch těl, jejichž materialita a závažnost se nepočítají stejným způsobem (*that do not matter in the same way*)?

Diskurs „konstrukce“, který byl velkou měrou v oběhu právě ve feministické teorii, není pro příslušný úkol možná tak úplně adekvátní. Nestačí tvrdit, že neexistuje žádné prediskursivní „pohlaví“, jež působí jako pevný referenční bod, z něhož kulturní konstrukce genderu vychází nebo ve vztahu k němuž probíhá. Tvrdit, že pohlaví je již genderově vymezené, že je již konstruované, ještě neznamená vysvětlit, jakým způsobem násilně vzniká „materialita“ pohlaví. Jaká jsou omezení, jejichž prostřednictvím jsou těla materializována jako „pohlavně diferencovaná“, a jak máme rozumět „materialitě“ (*matter*) pohlaví a v obecnějším smyslu i samotných těl, materialitě jakožto opakovanému a násilnému

vymezování kulturní inteligibility? Jaká těla začnou být závažná (*come to matter*) – a proč?

Tento text tedy předkládám částečně jako nové promyšlení některých částí knihy *Gender Trouble*, které daly vzniknout nejasnostem, ale také jako pokus důkladněji uvažovat o působení heterosexuální hegemonie, pokud jde o formování sexuální a politických záležitostí. Tento text – jakožto kritická reartikulace různých teoretických praktik včetně feministických a queer studií – nechce být textem programovým. A přesto se jakožto pokus o projasnění mých „záměrů“ zdá být předurčen k tomu, aby vytvořil novou řadu nedorozumění. Doufám, že se alespoň ukáží jako plodná.

konstrukce:

postkonstrukce
materiality?

pouze tak, že vymazává; může vytyčit obrysy nějaké věci pouze vnučováním jistého kritéria, jistého principu selektivity.

K ustavení toho, co se ocitne uvnitř hranic vymezujících „pohlaví“ a co bude vykázano mimo ně, dojde prostřednictvím více či méně neslýšného úkonu vyloučení. Jestliže zpochybníme neméně strukturalistického zákona, který odděluje a vymezuje „pohlaví“ díky jejich dyadické diferenciaci v rámci heterosexuální matrice, bude se tak dít z oblastí vně tohoto vymezení (nikoli z nějaké „pozice“, nýbrž na základě diskursivních možností otevřených konstitutivním vnějším hegemónickým pozic), a dojde tak k rozvratnému návratu toho, co bylo vyloučeno ze samotné logiky heterosexuálního symbolického.

Trajektorie tohoto textu bude tedy sledovat možnost takového rozvratu, ale bude postupovat nepřímo tak, že bude odpovídat na dvě vzájemně propojené otázky, které byly konstruktivistickým pojetím genderu položeny, a to ne proto, abychom obhajovali konstruktivismus jako takový, ale proto, abychom zkoumali ona vymazání a vyloučení, jež tvoří jeho meze. Tyto kritiky předpokládají soustavu metafyzických protikladů mezi materialismem a idealismem, zakotvených v zavedené gramatice, protikladů, které, jak budu tvrdit, jsou kriticky redefinovány určitým poststrukturalistickým přepisem diskursivní performativity, tak jak působí v materializaci pohlaví.

PERFORMATIVITA JAKOŽTO CITOVATELNOST

Když se, lacanovsky vyjádřeno, o někom říká, že přebírá (*assumes*) nějaké „pohlaví“, gramatická konstrukce této věty vyvolává domněnku, že je zde „někdo“, kdo se po probuzení rozhlédne a začne hloubat, jaképak „pohlaví“ si asi dnes vezme. Jedná se o gramatickou konstrukci, v níž je „přebírání“ rychle připodobněno k představě nějaké veskrze reflektované volby. Pokud nás však k tomuto „převzetí“ přiměje regulační aparát heterosexuality, který se opakuje prostřednictvím vytváření „pohlaví“, jemuž nelze uniknout, potom je „převzetí“ pohlaví od začátku něčím vynuceným. A pokud je zde nějaká schopnost aktivního jednání, potom ji lze paradoxně nalézt v možnostech otevřených tímto vynuceným přisvojením – a v tomto

vynuceném přisvojení – regulačního zákona, v možnostech otevřených touto materializací onoho zákona, nuceným přijetím normativních požadavků a ztotožněním s nimi. Formování, tvarování, držení, oběh a význam tohoto pohlavně diferencovaného těla nebude souborem činností uskutečňovaných v souladu se zákonem; půjde naopak o soubor činností mobilizovaných tímto zákonem, o citační vrstvení a skrývání zákona, vytvářející materiální účinky, o prožívání nutnosti těchto účinků stejně jako prožívané zpochybnutí této nutnosti.

Performativita tedy není jedinečný „akt“, neboť je vždy reiterací normy či souboru norem, a v téže míře, v jaké nabývá v přítomném okamžiku status aktu, zároveň zahluje či zakrývá konvence, jichž je opakováním. Tento akt navíc není primárně teatrální; dojem jeho zdánlivé teatrality ve skutečnosti vzniká právě proto, že jeho historicitu zůstává skryta (a naopak, vzhledem k nemožnosti úplného odhalení jeho historicity získává jeho teatralita určitou nevyhnutelnost). V teorii mluvních aktů je performativita onou diskursivní praktikou, která uskutečňuje či vytváří to, co pojmenovává.¹² Biblická verze performativity, tj. výrok „Budiž světlo!“, vyvolává představu, že ke vzniku příslušného jevu na základě jeho pojmenování dochází díky *moci* či *vůli nějakého subjektu*. Ve své kritické reformulaci pojmu performativu dává Derrida jasně na srozuměnou, že tato moc není závislá na nějaké zapříchující vůli, nýbrž je vždy odvozená: „Mohla by být performativní výpověď zdařilá, kdyby její formulace neopakovala nějakou ‚kódovanou‘ či iterovatelnou výpověď, jinak řečeno, kdyby formule, kterou pronáším, abych zahájil zasedání, pokřtil lod' anebo uzavřel sňatek, nebyla identifikovatelná jako něco, co je ve shodě s iterovatelným modelem, tedy kdyby určitým způsobem nebyla identifikovatelná jako ‚citace‘? (...) V této typologii sice nezmizí kategorie intence, i zde bude mít své místo, avšak nebude

¹² Viz J. L. Austin, *Jak udělat něco slovy*, přel. J. Pechar a kol., Praha, Filosofie 2000, a *Philosophical Papers*, Oxford, Oxford University Press 1961, zvláště str. 233–252; Shoshana Felman, *The Literary Speech-Act: Don Juan with J. L. Austin, or Seduction in Two Languages*, Ithaca, Cornell University Press 1983; Barbara Johnson, „Poetry and Performative Language: Mallarmé and Austin“, in: *The Critical Difference: Essays in the Contemporary Rhetoric of Reading*, Baltimore, John Hopkins University Press 1980, str. 52–66; Mary Louise Pratt, *A Speech Act Theory of Literary Discourse*, Bloomington, Indiana University Press 1977; Ludwig Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, přel. J. Pechar, Praha, Filosofie 1993, I. část.

z tohoto místa moci dominovat celému poli a systému vypovídání (*l'énunciation*)¹³.

Do jaké míry nabývá diskurs autoritu umožňující dávat vznikat tomu, co pojmenovává díky citování konvencí autority? A jeví se subjekt jako autor svých diskursivních účinků v té míře, v jaké citační praxe, již je tento subjekt podmiňován a mobilizován, zůstává nepovšimnuta? Mohlo by tomu dokonce snad být tak, že vytváření subjektu jakožto původce svých účinků je právě důsledkem této skryté citovatelnosti? Co víc, jestliže subjekt vzniká v důsledku podrobení se (*subjection*) normám pohlaví, podrobení, které si vyžaduje převzetí těchto norem, můžeme snad toto „převzetí“ interpretovat právě jako modalitu tohoto druhu citovatelnosti? Jinak řečeno, norma pohlaví se může uchytit potud, pokud je coby takováto norma „citována“, ale zároveň odvozuje svou moc z citací, které si vynucuje. A jak je možné, že bychom mohli interpretovat „citování“ norem pohlaví jako proces přibližování se těmto normám nebo „identifikování se“ s nimi?

A ještě dále: do jaké míry je v oblasti psychoanalýzy pohlavně diferencované tělo zajišťováno identifikačními praktikami, jež jsou ovládnuty regulačními schémata? O identifikaci se zde nemluví jako o aktivním napodobování, díky němuž se nějaká vědomá bytost utváří podle vzoru bytosti jiné; právě naopak, identifikace je pasivní připodobňování (*assimilating passion*), skrze něž se já vůbec poprvé vynořuje.¹⁴ Freud tvrdí, že „Já je především tělesné“ a že toto já je

kromě toho „projekcí určitého povrchu“¹⁵, něčím, co bychom mohli nově popsat jako určitou imaginární morfologii. Tvrdila bych navíc, že tato imaginární morfologie není nějaké presociální nebo presymbolické působení, nýbrž je sama uspořádávána regulačními schématy vytvářejícími inteligibilní morfologické možnosti. Tato regulační schémata nejsou nečasové struktury, ale historicky revidovatelná kritéria inteligibility, vytvářející a ovládající závažná těla.

Pokud je vyvstání tělesného já, pocitu pevných obrysů a ustavení prostorové hranice docíleno skrze identifikační praktiky a jestliže hegemonickým působením těchto identifikací se zaobírá právě psychoanalýza, můžeme se potom obrátit k psychoanalýze, abychom zjistili, jak dochází ke vštěpování heterosexuální matrice na úrovni tělesné morfogeneze? To, co Lacan nazývá „převzetím“ symbolického zákona či „přístupem“ k symbolickému zákonu, lze chápat jako určitý druh *citování* tohoto zákona, a to nám poskytuje příležitost propojit otázku materializace „pohlaví“ s přepracováním performativity jakožto citovatelnosti. Přestože Lacan prohlašuje, že symbolický zákon má jakýsi zpola samostatný status i před převzetím pohlavně diferencovaných pozic nějakým subjektem, tyto normativní pozice, tj. jednotlivá „pohlaví“, jsou známy pouze na základě svých přibližných ztělesnění (*approximations*), k nimž zavádají podnět. Síla a nutnost těchto norem („pohlaví“ jakožto symbolickou funkci je třeba chápat jako svého druhu prikázání nebo imperativ) je tedy zásadně *závislá na přibližném ztělesňování zákona a na citaci zákona*; zákon bez svého přibližného ztělesnění není žádný zákon, anebo spíše zůstává vládnoucím zákonem pouze pro ty, kdo by mu přitakali na základě náboženské víry. Dochází-li k převzetí „pohlaví“ stejným způsobem, jakým je citován zákon – tuto analogii doložíme později v tomto textu –, potom je „zákon pohlaví“ opakovaně posilován a idealizován jakožto zákon pouze potud, pokud je jakožto zákon, jakožto předchůdný ideál, jemuž se nelze přiblížit, opakovan a vytvářen právě těmi citacemi, které má údajně podněcovat. Interpretujeme-li u Lacana význam slova „převzetí“ jako citaci, potom již zákon není dán v pevně stanovené podobě před svou citací, nýbrž

¹³ J. Derrida, „Signatura událost kontext“, in: *Texty k dekonstrukci*, přel. M. Peříček, Bratislava, Archa 1983, str. 299–300.

¹⁴ Viz Michel Borch-Jacobsen, *The Freudian Subject*, přel. Catherine Porter, Stanford, Stanford University Press 1988. Borch-Jacobsen nabízí zajímavou teorii toho, jak identifikace předchází a utváří já, avšak má zároveň tendenci postulovat prioritu identifikace před jakoukoli libidinózní zkušeností, zatímco já sama bych tvrdila, že identifikace sama je afektivním (*passionate*) či libidinózním připodobněním. Viz rovněž užitéčné rozlišení mezi imitativním a mimetickým modelem identifikace v Ruth Leys, „The Real Miss Beauchamp: Gender and the Subject of Imitation“, in: Judith Butler a Joan Scott (ed.), *Feminists Theorize the Political*, New York, Routledge 1992, str. 167–214; Kaja Silverman, *Male Subjectivity at the Margins*, New York, Routledge 1992, str. 262–270; Mary Ann Doane, „Misrecognition and Identity“, in: Ron Burnett (ed.), *Explorations in Film Theory: Selected Essays from Ciné-Tracts*, Bloomington, Indiana University Press 1991, str. 15–25; a Diana Fuss, „Freud's Fallen Women: Identification, Desire, and A Case of Homosexuality in a Woman“, in: *The Yale Journal of Criticism*, roč. 6, č. 1, 1993, str. 1–23.

¹⁵ S. Freud, *Já a Ono*, in: *Sebrané spisy* 13, přel. Jiří Pechar, Praha, Psychoanalytické nakladatelství 1999, str. 201.

je produkován skrze citaci jako to, co předchází a přesahuje ona příbližná připodobnění, jak je uskutečňuje subjekt ve světě vzdělanější.

Symbolický zákon u Lacana lze tímto způsobem podrobit stejnému druhu kritiky, kterou Nietzsche adresoval pojmu Boha: moc připisovaná této předchůdné a ideální moci je odvozená a čerpaná z tohoto popisování samého.¹⁶ Toto nahlédnutí nelegitimitnosti symbolického zákona pohlaví je do jisté míry zdramatizováno v současném filmu *Paříž je v plamenech* (*Paris is Burning*): zrcadlově odrážený ideál závisí, pokud jde o jeho udržení jakožto ideálu, právě na tomto zrcadlení. A přestože symbolično se jeví jako síla, které se nelze vzepřít bez propuknutí psychózy, je třeba je znovu promyslet jako sled normativizačních příkazů, zajišťujících hranice pohlaví skrze hrozbu psychózy, abjekce, psychologické neživotaschopnosti. A kromě toho tento „zákon“ může zůstat zákonem pouze proto, že si vyžaduje diferencované citace a připodobnění označovaná jako „ženská“ a „mužská“. Proti předpokladu, že symbolický zákon pohlaví se těší nezávislé existenci, jež předchází jeho převzetí a je vůči němu autonomní, stojí domněnka, že citace zákona je samotným mechanismem jeho vytváření a artikulace. To, co je „vynucováno“ symboličnem, je potom citace symbolického zákona, jež opakuje a upevňuje šalebnou představu jeho vlastní síly. Co by pak znamenalo „citovat“ zákon tak, aby byl vytvářen jinak, „citovat“ jej, aby se opakovala a kooptovala jeho moc, aby byla odhalena heterosexuální matrice a posunut účinek jeho nutnosti?

Proces této sedimentace nebo toho, co bychom mohli nazvat materializací, bude jakousi citovatelností, nabýváním existence na základě citování moci, citování, které ustavuje určité původní spojení s mocí při utváření „já“.

¹⁶ Nietzsche tvrdí, že ideál Boha byl vytvořen souběžně s lidským pocitem nezdaru a poniženosti a že vytvoření Boha bylo ve skutečnosti právě tou idealizací, která onu poniženost ustavila a posílila. Viz F. Nietzsche, *Genealogie morálky*, přel. V. Koubová, Praha, Aurora 2002, str. 70. Fakt, že symbolický zákon u Lacana zapřičiňuje „selhání“, pokud jde o přibližování se pohlavně rozlišeným ideálům, jež jsou tímto zákonem ztělesňovány a posilovány, se obvykle chápá jako silbný náznak toho, že onen zákon není zcela účinný, že psyché jakéhokoli daného subjektu jím není konstituována bezvýhradně. Do jaké míry však toto pojetí zákona vytváří právě ono selhání, které se snaží usměrnit, a do jaké míry udržuje určitou ontologickou vzdálenost mezi zákonem a jeho nepodřazenými připodobněními, takže ona odchýlná připodobnění nemají žádnou moc zmínit fungování zákona samotného?

Schopnost aktivního působení, naznačovaná performativitou „pohlaví“, bude v tomto smyslu v přímém protikladu k jakémukoli pojmu voluntaristického subjektu, existujícího zcela odděleně od regulačních norem, proti nimž se staví. Paradox subjektivity a podrobení (*assujettissement*) tkví právě v tom, že subjekt, který by se chýlil těmto normám stavět na odpor, je sám těmito normami umožněn, ne-li vytvořen. Přestože toto konstitutivní omezení možnost aktivního působení zcela nevylučuje, vymezuje toto působení jako reiterativní nebo reartikulační praxi, jež je moci niterné vlastní, a nikoli jako vztah vnější opozice vůči moci.

Jako důsledek této reformulace pojmu performativity (a) nelze o genderové performativitě teoreticky uvažovat nezávisle na donucovacím a reiterativním působení režimů regulujících pohlaví; (b) vysvětlení schopnosti aktivního působení, podmiňované právě těmito diskursivními/mocenskými režimy, nelze směřovat s voluntarismem či individualismem a už vůbec ne s konzumerismem, a v žádném případě nepředpokládá nějaký subjekt, který by si volil mezi možnostmi; (c) režim heterosexuality funguje tak, že vytváří hranice a obrysy „materiality“ pohlaví, a tato „materialita“ je utvářena a udržována prostřednictvím materializace a jakožto materializace regulačních norem, jež jsou částečně normami heterosexuální hegemonie; (d) materializace norem vyžaduje identifikační procesy, jimiž dochází k přebírání či přisvojování norem, a tyto identifikace předcházejí a umožňují utváření subjektu, ale přísně vzato nejsou subjektem uskutečňovány; a konečně (e) meze konstruktivismu se odhalují na oněch hranicích tělesného života, kde se abektivně vyloučená či legitimita zbavená těla přestávají počítat jako „těla“. Je-li materialita pohlaví vyznačena v diskursu, potom toto vyznačení vytvoří oblast vyloučeného „pohlaví“, jemuž je upřena legitimita. Bude tudíž právě tak důležité uvažovat o tom, jak a za jakými účely jsou těla konstruována, jako o tom, jak a za jakými účely těla nejsou konstruována, a nadto si bude nutno klást otázku, jakým způsobem těla, jež nedospívají k materializaci, zajišťují nepostradatelný „vnějšek“, ne-li přímo nepostradatelnou oporu pro těla, která materializují normu, jsou uznána jako těla závažná, těla, která se počítají.

Jak potom můžeme promýšlet otázku těl (*matter of bodies*) jako určitý druh materializace, ovládaný regulačními normami, aby bylo

zajištěno fungování heterosexuální hegemonie v utváření toho, co je uznáno jako životaschopné tělo? Jakým způsobem materializace normy ve formování těla dává vzniknout oblasti abektivně vyloučených těl, určitému poli deformace, které není uznáno jako plně lidské, čímž ony regulační normy posiluje? Jakou výzvu tato vyloučená a abektivně zavřená oblast staví před symbolickou hegemonií? Co je to za výzvu, která by si mohla vynutit radikální reformulaci toho, co je uznáno jako závažná těla, způsobů žití, které se počítají jako „život“, životů, které stojí za to chránit, které stojí za to zachraňovat, za které stojí za to truchlit?

TRAJEKTORIE TEXTU

Texty, na které se toto zkoumání zaměřuje, pocházejí z různých tradic: Platonův *Tímaios*, Freudův esej „K zavedení narcismu“, texty Jacquesa Lacana, literární příběhy Willy Catherové, novela *Passing* od Nelly Larsenové, film *Paříž je v plamenech* Jennie Livingstonové, novější texty věnované teorii a politice pohlaví a teorii radikální demokracie. Široký historický rozptýl tohoto materiálu nemá naznačovat, že v každém z těchto kontextů setrvale platí jediný heterosexuální (heterosexualizing) imperativ, nýbrž jen tolik, že nestabilita pramenící ze snahy pevně stanovit místo pohlavně diferencovaného těla zpochybňuje v každém z těchto kontextů hranice diskursivní inteligibility. Nejde zde jen o to, upozorňovat na obtížnost odkrývání nezpochybňovaného místa pohlaví skrze diskurs. Jde spíše o to ukázat, že nezpochybňovaný status „pohlaví“ v rámci heterosexuální dyády zajišťuje fungování jistých symbolických řádů a že jeho zpochybnění nastoluje otázky týkající se toho, kde a jak jsou stanoveny meze symbolické inteligibility.

Ústředním tématem první části této knihy je vytváření pohlavně diferencovaných morfologií prostřednictvím regulačních schémat. V těchto kapitolách se pokouším ukázat, jakým způsobem mocenské vztahy působí v samotném utváření „pohlaví“ a jeho „materiality“. První dvě kapitoly představují různé genealogické pokusy o nastínění mocenských vztahů vymezujících těla: v kapitole „Závažná těla“ se naznačuje, nakolik současné teoretické pozice přejímají jisté napětí

charakteristické pro klasické texty. Tato kapitola se stručně zabývá Aristotelem a Foucaultem, ale poté předkládá revizi četby Platona, kterou podniká Luce Irigarayová, na základě úvahy o pojmu *chóra* v Platonově *Tímaiovi*. *Chóra* je oním místem, kde, jak se zdá, se spolu prolíná materialita a ženství, dávající vzniknout materialitě, jež předchází a utváří jakýkoli pojem empirična. V kapitole „Lesbický falus a morfologické imaginárno“ se snažím ukázat, jak normativní heterosexuality formuje určitý obrys těla, který kolísá mezi materialitou a imaginárnem, ba co víc, který je tímto kolísáním samým. Ani jeden z těchto textů nemá za cíl zpochybňovat materialitu těla; právě naopak, společně tvoří dílčí a navzájem se překrývající genealogické pokusy o stanovení normativních podmínek, za nichž se materialita těla rozvíjí a utváří, a zvláště pak způsobu, jakým je tato materialita utvářena diferenčními kategoriemi pohlaví.

Ve druhé kapitole se průběžně vynořuje druhý soubor otázek ohledně problematiky morfogeneze: jakým způsobem při vytváření a zpochybňování toho, co Freud označil jako „tělesné já“, působí identifikace? Jakožto fenomén vznikající projekcí není tělo jen zdroj, z něhož projekce vychází, ale je také vždy fenoménem ve světě, odcizením od samotného „já“, které si na ně činí nárok. Převzetí „pohlaví“, převzetí jisté materiality s pevnými obrysy, je samo jistým tvarováním onoho těla, morfogenezí probíhající díky souboru identifikačních projekcí. Skutečnost, že tělo, jímž člověk „jest“, je do jisté míry tělem, které částečně nabývá svých pohlavně diferencovaných obrysů za určitých podmínek určovaných zrcadlením a zvnějškováním, naznačuje, že identifikační procesy jsou pro utváření pohlavně rozlišené materiality klíčové.¹⁷

Tato revize Freuda a Lacana pokračuje ve třetí kapitole s názvem „Fantasmatická identifikace a převzetí pohlaví“. Zde se objevují dvě sociálně a politicky významná témata: (1) jsou-li identifikační procesy regulovány společenskými normami a jsou-li tyto normy chápány jako heterosexuální imperativy, potom se zdá, že normativní heterosexuality je částečně zodpovědná za onen druh tvarování, který stanovuje obrysy tělesné materie pohlaví; (2) vzhledem k tomu,

¹⁷ S onou kritikou Lacana, která zdůrazňuje omezené a falogocentrické implikace zrcadlového modelu ve „Stadiu zrcadla“, se vážně vyrovnávám ve druhé kapitole.